

Список використаних джерел: 1. Ильина Е. Н. Туроперейтинг: организация деятельности: Учебник / Е. Н. Ильина. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 256 с.; 2. Писаревський І. М. Організація туризму. Підручник / Писаревський І. М., Погасій С. О., Андренко І. Б., Поколюдна М. М., Сегеда І. В. За ред. Писаревського І. М. - Харків: ХНАМГ, 2008. - 541 с.; 3. Организация туризма: учеб. пособие / А. П. Дурович, Г. А. Бондаренко, Т. М. Сергеева и др.; под общ. ред. А. П. Дуровича – 3-е изд. – Минск: Новое знание, 2006. – 640 с.; 4. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2006. – 264 с.

УДК 371.233.3:91 + 796.5

ГЕОГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА ЗА ЧИННИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ПРОГРАМАМИ З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАПРЯМУ З ВИДІВ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ

Є. В. Копилець

polttour75@gmail.com

*Полтавський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді,
м. Полтава, Україна*

Ми вже привертали увагу до важливості географічної підготовки для туристів-спортсменів та констатували, що поняття географічної підготовки стосовно вихованців гуртків туристсько-спортивного профілю належним чином не концептуалізоване і потребує подальшого методичного розроблення [2; 3], а також піддавали аналізу окремі аспекти географічної підготовки за різними поколіннями навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-спортивного профілю [1] (зазначаємо це з метою уникнення зайвого самоповтору у публікаціях). У 2018 р. схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах та розміщено на офіційному сайті Інституту модернізації змісту освіти навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку з видів спортивного туризму за загальною редакцією О. Д. Наровлянського: «Пішохідний туризм», «Водний туризм», «Велосипедний туризм», «Лижний туризм», «Гірський туризм», «Мотоциклетний туризм», «Спелеологічний туризм» [4] (лист ІМЗО від 06.06.2018 № 22.1/12-Г-315); на сьогодні ці програми де-факто виконують функції типових. Тому вважаємо за доцільне дати загальну характеристику географічній підготовці за цими програмами.

Програми основного рівня розраховані на 3 роки навчання та спрямовані на учнівську молодь віком від 11 до 15 років (в гуртках велосипедного туризму – від 13 до 17 років, мотоциклетного туризму – 15–18 років). На опанування навчального матеріалу відводиться 216 год. у перший рік навчання та 216 або 324 год. у наступні роки. Програми побудовано за блочним принципом. Частина блоків є загальною для всіх видів туризму (вступ, загальнотуристська підготовка, фізична підготовка, підготовка та участь у туристсько-краєзнавчих заходах, підсумок), інші обираються керівником гуртка (спеціальна туристська підготовка, краєзнавство).

Як і у програмах попередніх поколінь, у нових програмах проблематично виокремити географічну підготовку у чистому вигляді. Найвиразніше вона представлена у темах, присвячених топографічній підготовці й орієнтуванню на місцевості (попри те, що низка теоретиків та практиків туризму розмежовує географічну і топографічну підготовку, неможливо розглядати уміння працювати з картою й орієнтуватися на місцевості поза географічною підготовкою мандрівника) та туристським можливостям різних регіонів.

Тема «Топографічна підготовка. Орієнтування на місцевості» є складовою блоку загальнотуристської підготовки упродовж усіх 3 років навчання. Першого року навчання на неї відведено 16 год., другого – 12, третього – 8 (тут і далі характеризуємо програми на 216 год., оскільки у навчально-тематичних планах 324-годинних гуртків відсутній розподіл годин за темами блоку спеціальної туристської підготовки). У перший рік навчання вихованці гуртків із усіх видів спортивного туризму вивчають поняття карти та плану, види карт, що використовуються у походах, умовні знаки топографічної та спортивної карти, вчать визначати відстані на карті та на місцевості, орієнтуватися на місцевості за компасом та картою. Другого року вони ознайомлюються з поняттями «азимут», «магнітне схилення», «дирекційний кут», вправляються у визначенні азимутів, рухові за азимутом, масштабній та позамасштабній окомірній зйомці невеликих ділянок місцевості, складанні опису маршруту. Наступного року вивчають особливості орієнтування в тайзі, пустелі, горах, долають дистанції з різних видів спортивного орієнтування.

Під час спеціальної туристської підготовки у гуртках усіх видів спортивного туризму вивчають відповідні особливості орієнтування. Найменше часу на це відведено в гуртках пішохідного туризму (2 год. на третій рік для поглибленого вивчення особливостей орієнтування в тайзі, тундрі, горах, пустелях, вибору оптимального шляху за картою тощо), найбільше – у гуртках спелеотуризму (усі три роки: 2, 22 та 14 год. відповідно. Першого року навчання вихованці ознайомлюються з гірничим компасом, у наступні роки опановують топозйомку карстових порожнин із використанням сучасних приладів та вправляються у спелеоорієнтуванні).

У гуртках із інших видів спортивного туризму особливості орієнтування вивчають щороку, у сумі це складає від 8 (велотуризм) до 14 год. (лижний туризм). Залежно від обраного виду туризму топографічна підготовка дійсно має певну специфіку. Наприклад, у гірському й мотоциклетному туризмі кардинально відрізняється картографічний матеріал. У темі «Особливості орієнтування у водному поході» туристи-водники вивчають і елементи річкової лоції. Сучасним велотуристам допомагає орієнтуватися велокомп'ютер. Відзначимо, що у гуртках лижного, велосипедного, а особливо гірського та мотоциклетного туризму передбачене формування практичних навичок роботи з GPS-навігаторами.

Тему «Туристські можливості регіонів України та інших держав» містять програми із усіх видів туризму, окрім спелеотуризму. Щороку на неї відводиться по 2 год. (лише в гуртках мотоциклетного туризму другого і третього років навчання – по 4 год.). Однак, попри цю структурну схожість, між

програмами є певні відмінності у змісті. Так, у гуртках пішохідного та водного туризму першого року ознайомлюються з туристськими можливостями свого регіону, другого року – України, третього – зарубіжжя. Натомість за програмою «Гірський туризм» уже першого року вивчають Карпати і Кримські гори та можливості здійснення там походів, гірські системи світу та їхні можливості для гірського туризму. Певною мірою ці відмінності зумовлені особливостями видів. Проте, вочевидь, окрім об'єктивних, на зміст теми вплинули і суб'єктивні чинники. Об'єктивними чинниками не пояснити, чому в гуртку «Пішохідний туризм» третього року мають вивчати туристські можливості сусідніх держав, «Велосипедний туризм» – країн СНД, Західної Європи та Близького Сходу, «Водний туризм» – країн Західної Європи та Близького Сходу, а в гуртку лижного туризму вчитимуть про мандрівки до Альп, Гімалаїв, Кордильєр, арктичні та антарктичні подорожі.

Досить значний обсяг географічної підготовки наявний у програмах імпліцитно – у темах «Організація бівуаку в туристському поході. Харчування у поході», «Правила санітарії та гігієни. Перша долікарська допомога» розділу «Загальнотуристська підготовка», темах «Техніка туризму», «Тактика туризму», «Забезпечення безпеки» тощо розділу «Спеціальна туристська підготовка». Наприклад, у темі «Тактика гірського походу» відповідного гуртка першого року навчання передбачене вивчення питання «Специфіка гірського туризму»: зміна з висотою сонячної радіації і атмосферного тиску, нестача кисню, різкі перепади висот, різноманітність форм рельєфу з переважанням крутих схилів, наявність скель, осипів, снігів, льодовиків, різка зміна погодних умов, вертикальна поясність. Третього року навчання у темі «Техніка гірського туризму» вихованці мають вивчати різновиди трав'яних схилів і осипів та пов'язані з ними небезпеки, характеристику стану снігового покриву залежно від пори року та часу доби, форми снігової поверхні (снігові, фірнові поля, закриті льодовики, снігові мости, сніговий схил, сніговий кулуар, конус виносу, гребінь, карнизи), особливості гірських річок (глибина, залежність рівня води від часу доби, швидкість течії, характер дна, берегові підходи).

Аналіз контекстів, у яких у програмах фігурує інформація географічного змісту, засвідчує, що, як і раніше, природне середовище постає для туристів-спортсменів полігоном для формування й удосконалення відповідних умінь та навичок, увагу акцентовано на природі як джерелі перешкод та небезпек або ж їстівних «дарів».

Виняток становить підготовка туристів-спелеологів. Кожного року спеціальна туристська підготовка у них починається темою «Наукові аспекти спелеології» (відповідно 14, 8 та 6 год.). Юні спелеологи ознайомлюються з печерами як унікальними пам'ятками природи та цінними науковими об'єктами, поняттями карсту і псевдокарсту, поширенням карстованих порід та карстових явищ, районуванням карсту України (перший рік навчання), періодизацією карстолого-спелеологічних досліджень, методиками геологічних, гідрологічних, мікрокліматичних досліджень у печерах (другий рік навчання). Третього року навчання передбачене вивчення ролі клімату у формуванні поверхневих та глибинних форм карсту, ролі конденсації у

формуванні карстових порожнин та живленні підземних вод, інших аспектів спелеокліматології, печерних флори та фауни, класифікації печерної фауни та особливостей поширення печерної фауни на території України. До того ж, у програмі є й низка відповідних практичних занять.

Така особливість розділу «Спелеологічний туризм» пояснюється тим, що в його основу покладено програму «Спелеологія» (затверджена на регіональному рівні: наказ Департаменту освіти і науки Полтавської облдержадміністрації № 30 від 26.01.2015). Назвою програми автор Ю. В. Тимошевська свідомо окреслила «ширше коло питань, пов'язаних із печерним світом, ніж більш вузький термін «Спелеотуризм»» [6]. Одним із рецензентів програми був доктор геологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту геологічних наук НАН України О. Б. Климчук.

У перший та другий роки навчання керівник гуртка будь-якого з видів спортивного туризму має обрати один із варіантів краєзнавчого розділу програми – історичне або географічне краєзнавство. При цьому можливе як послідовне опанування одного виду краєзнавства упродовж двох років, так і оволодіння щороку новим видом краєзнавства із зазначених.

На блок географічного краєзнавства відведено 28 год. – по 14 год. у перший та другий роки навчання. Першого року навчання передбачено вивчення тем «Географія – наука про Землю» (що вивчає географія, географічні дослідження, «розділи географічної науки», поняття про географічне краєзнавство), «Методи географічних досліджень», «Географія рідного краю» (фізико-географічна характеристика рідного краю, рельєф та корисні копалини, ґрунти, рослинний і тваринний світи краю, водні ресурси, поняття про погоду і клімат та їхні складові). Якщо керівник обирає географічне краєзнавство і наступного року, вихованці вивчатимуть теми «Краєзнавчі експедиції» (організація експедиції, польові та камеральні роботи) та «Географія рідного краю» (економіко-географічна характеристика краю, розселення населення, види господарської діяльності населення на території краю, транспорт, особливо охоронювані природні території).

Порівняно з програмами 2013 р. [5], виклад матеріалу з географічного краєзнавства став дещо систематичнішим: розширено перелік методів географічних досліджень, водні ресурси та рослинний і тваринний світ краю вивчаються першого, а не другого року, що дає змогу цілісніше опанувати географію рідного краю у випадку її однорічного вивчення. Проте запропонований обсяг географічного краєзнавства лишається надто малим. На тему «Краєзнавчі експедиції» відведено всього 4 години (теоретичних і практичних порівну), що робить проблематичним виконання повноцінних досліджень із географічного краєзнавства, наприклад, під час передбаченого програмою гуртка «Пішохідний туризм» походу 3 ступеня чи I категорії складності.

Навчання у гуртках велосипедного туризму починається з 13, а мотоциклетного туризму – з 15 років, але підліткам пропонують вивчати матеріал, уже опанований ними на уроках загальної географії у 6 класі. Зрештою, викликає сумнів оптимальність уніфікованої підготовки з

географічного краєзнавства для гуртків, які мають виразну специфіку – лижного, водного, гірського, спелеологічного туризму.

Як і у програмах попереднього покоління, прогнозовані результати опанування програм не корелюють зі змістом блоку географічного краєзнавства: для розділу 4 не сформульований прогнозований результат (!), лише у прогнозованому результаті до розділу 1 («Загальнотуристська підготовка») першого року навчання зазначено, що вихованці мають знати основні методи простих краєзнавчих спостережень і досліджень та природоохоронної діяльності у поході.

Таким чином, попри свою значущість, якість географічного наповнення навчальних програм із позашкільної освіти туристсько-спортивного профілю на сьогодні лишається нерозв'язаною проблемою.

Список використаних джерел: 1. Копилець Є. В. Географічна підготовка у гуртках туристсько-спортивного профілю // «Полтавщина – земля моя свята» : збірник краєвих наукових статей IV обласної науково-практичної краєзнавчої конференції учнівської молоді. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2013. С. 48–61.; 2. Копилець Є. В. До проблеми географічної підготовки вихованців туристсько-краєзнавчих гуртків спортивного профілю // Туризм і краєзнавство : зб. наук. праць : дод. до «Гуманітарного вісника ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2012. С. 104–110.; 3. Копилець Є. В. О сущности географической подготовки в туристско-спортивных кружках учащейся молодежи // Географические проблемы туризма, краеведения и экологии : материалы Международной научно-практической конференции (12–13 мая 2014). Алматы : КазНПУ им. Абая, изд-во «Ұлағат», 2014. С. 6–8.; 4. Навчальні програми з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку з видів спортивного туризму («Пішохідний туризм», «Водний туризм», «Велосипедний туризм», «Лижний туризм», «Гірський туризм», «Мотоциклетний туризм», «Спелеологічний туризм») [Електронний ресурс]. URL: <https://drive.google.com/file/d/12ESa1Q2l6bkGe0kh2uxpNs0oM2rUnzAT/view>; 5. Програми з позашкільної освіти: туристсько-краєзнавчий напрям. Вип. 2 / [ред. О. Д. Наровлянський, Н. В. Савченко]. К. : [Б.в.], 2015. 116 с.; 6. Тимошевська Ю. В. Навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Спелеологія». Полтава, 2015. [Електронний ресурс]. URL: <https://poltavatourcenter.pl.ua/images/documents/metod/programy/speleo-4.pdf>